

DĖMESYS IR ABSTRAKCIJA. E. HUSSERLIO ATSAKAS EMPIRISTINEI ABSTRAKCIJOS TEORIJAI LOGINIUOSE TYRINĖJIMUOSE

Ignas Šatkauskas

Vilniaus universiteto Filosofijos institutas
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
E. paštas ignas.satkauskas@fsf.stud.vu.lt

Santrauka. *Kritinėje literatūroje, skirtoje dėmesio fenomenologijai, išsiplėtojo diskusija apie ankstyvąją Husserlio dėmesio sampratą. Išskirtinos dvi pagrindinės polemikos pusės: pirmoji, neigianti ankstyvąją Husserlį formulavus dėmesio sampratą kaip atskirą nuo intencionalumo tematikos (Depraz, Dwyer, Arvidson); antroji, tvirtinanti, kad ankstyvasis Husserlis skyrė dėmesio ir intencionalumo fenomenus ir suvokė tai kaip (sąlyginai) atskiras fenomenologinių tyrinėjimų sritis (Bégout, Wehrle, Breyer, Nečijev).*

Straipsnyje tiriamas antrajame tyrinėjime išdėstytas Husserlio ginčas su empiristine abstrakcijos teorija. Atskleidžiami keturi pagrindiniai Husserlio argumentai ir išryškinama fenomenologinio dėmesio aprašymo problematika. Atrandamas dėmesio ir intencionalumo fenomenų skirties pagrindas generalizuojančios ir individualizuojančios intencijos distinkcijoje, nes šiai paaiškinti būtina turėti dėmesio sampratą. Tai laiduoja abstrakčios dėmesio sąvokos reikšmės išaiškinimo reikmę ir genetinę dėmesio sampratos išplėtojimo galimybę.

Pagrindiniai žodžiai: dėmesys, abstrakcija, fenomenologija

Kasdienybėje regime daugybę dalykų, kurie yra raudoni arba turi raudonų detalių. Taip pat skiriasi pačios raudonos spalvos atspalviai ir ryškumas. Tačiau tai netrukdo atpažinti visiems šiems paskiriems atvejams bendro raudonos spalvos patirties turinio. Vis dėlto jei kreipiame dėmesį į raudoną spalvą kaip tokią, tai nėra tas pats, kas kreipti dėmesį į raudonus objektus, pavyzdžiui, raudoną puodelį. Tokiu atveju objektu tampa raudona spalva kaip *species*. Tačiau raudonos spalvos *species* „objektiškumas“ nėra toks pats, kaip raudono puodelio. Kiek raudonumo sąvoka apima visas galimas raudonos spalvos patirtis, tiek ji nesutampa su viena iš jų atskirai. Mąstymo objektu ji gali tapti tik per abstrakciją. Tačiau

fenomenologijos akiratyje tiek jusliškai patiriamas raudonas puodelis, tiek raudona spalva *in genera* yra galimi dėmesio aktų objektai. Pasirodo, kad, norint paaiškinti abstraktaus mąstymo pasiekimą per santykį su individualaus daikto duotimi, būtina turėti dėmesio sampratą, kuri atskleistų, koku būdu vyksta teminė sąmonės kreiptis nuo individo prezentacijos prie bendrinės sąvokos. Kaip teigia E. Husserlis, santykis tarp reikšmės ir reikšmingos išraiškos yra toks pats, kaip santykis tarp raudonos spalvos kaip *species* ir patiriamo raudono objekto (Husserl 1901: 106).

Prakalbus apie idealius reikšmės vienetus tradicinėje filosofijos auditorijoje (iki fenomenologijos) turėjo būti klausama:

koks mąstymo veiksmas atsakingas už šių idealių turinių prieigą? Žinoma – *abstrahavimas*. Tai numatydamas Husserlis turėjo išryškinti *Loginiuose tyrinėjimuose* formuluojamos idealios reikšmės ir generalizuojančios intencijos sampratos vietą XIX–XX a. sankirtoje dominuojančių empiristinių abstrakcijos teorijų kontekste. Taip pat reikėjo aiškintis dėmesio ir intencionalumo fenomenų santykio klausimą. Krintinėje literatūroje daugmaž sutariama, kad nuo vidurinio filosofinės karjeros etapo, nuo *Pasyvių sintezių analizių* (1966), Husserlis skyrė dėmesio ir intencionalumo fenomenus, tačiau ankstyvoji Husserlio dėmesio samprata kelia daugiausia klausimų. Išskirtinos dvi pagrindinės polemikos pusės: pirmoji, neigianti ankstyvąjį Husserlį formulavus dėmesio sampratą kaip atskirą nuo intencionalumo tematiką (Depraz 2004; Dwyer 2007; Arvidson 2006); antroji, tvirtinanti, kad ankstyvasis Husserlis skyrė dėmesio ir intencionalumo fenomenus ir suvokė tai kaip (sąlyginai) atskiras fenomenologinių tyrinėjimų sritis (Bégout 2007; Wehrle 2010; Breyer 2011; Nečaev 2012).

Problema, kurią mėgina spręsti šis straipsnis – kaip ir kodėl Husserliui *Loginiuose tyrinėjimuose* iškyla dėmesio problematika? Straipsnio tikslas – atskleisti, kaip Husserliui formuluojant argumentus prieš empiristinę abstrakcijos kaip dėmesio pasiekimo teoriją iškilo dėmesio apibrėžimo ir idealios dėmesio reikšmės klausimas ir kokių aspektu šis klausimas kreipė genetinių dėmesio tyrinėjimų linkme. Šio straipsnio uždaviniai: rekonstruoti ir įvertinti pagrindinius Husserlio argumentus jo polemikoje su empiristine abstrakcijos teorija, kuri abstrakciją aiškina kaip dėmesio pasiekimą; pademonstruoti, kaip dėmesio apibrėžimo problematikoje *Loginiuose tyrinėjimuose*

užsimezga genetinio jos išplėtojimo į atskirą tyrinėjimų tematiką galimybę.

Bendras *Loginių tyrinėjimų* tikslas yra filosofinis grynosios logikos pagrindimas. Husserlio manymu, abstrakcijos klausimas turi dvejopą svarbą filosofiniam grynosios logikos pagrindimui. Pirmą, idealios reikšmės tyrimuose, kuriais užsiima grynoji logika, susiduriama su kategorine reikšmių skirtimi, kuri koreliuoja su skirtimi tarp individualių ir universalių galimų patyrimo objektų. Antra, reikšmės, kaip ypatingi universalūs vienetai, steigia pačią grynosios logikos sritį, todėl klaidingai suvokti procesą, kuris reikšmes daro universalias, prilygtų klaidingos grynosios logikos sampratos laikymuisi (Husserl 1901: 107). Tad fenomenologinė dėmesio teorija ir dėmesio funkcijos abstrakčiame mąstyme deskripcija taip pat turi esminę reikšmę grynosios logikos pagrindimui.

Idealijų turinių samprata ir empiristinės abstrakcijos teorijos

Pasirodžius *Loginiams tyrinėjimams* buvo teigiama, kad tariamai formalistinės šių tyrinėjimų nuostatos yra nekritiškai perimtos iš Bernardo Bolzano logikos (Palágyi 1902). Husserlis straipsnyje *Atsakymas mano loginio psichologizmo atmetimo kritikui* imasi atremti priekaištą, esą savo idealijų sprendimo turinių sampratą jis suformulavo remdamasis Bolzano „vaizdiniais (*Vorstellungen*), teiginiais (*Sätze*) ir tiesomis (*Wahrheiten*) savaime“ (Husserl 1977: 36). Husserlis pripažįsta, kad, iš pirmo žvilgsnio, Bolzano „teiginiai savaime (*Satz an sich*)“ atrodo kaip mįslingos, „mitinės būtybės, pakibusios tarp būties ir nebūties“ (1977: 37). Prieš šias mitines būtybes ir buvo nukreipta didžioji Melchioro Palágyi kritikos

dalis, į kurią reagavo Husserlis. Tačiau, pasak Husserlio, jo idealių turinių samprata nėra perimta iš Bolzano, bet, kaip pati idealumo sąvoka nurodo, iš H. Lotze'ės, kuris interpretavo Platono idėjų teoriją (*ibid.*: 37). Pasak Dallaso Willardo, lygiai kaip Husserlio idealūs sprendimų turiniai, Bolzano teiginiai savaime, taip ir Platono idėjos filosofijos istorijoje buvo vertinamos panašiai: kaip keista ir nereikalinga metafizinė idealaus ir aktualaus pasaulių skirtis; šis keistumas buvo regimas todėl, kad idealybės buvo lokalizuojamos kažin kur nutolus nuo jų taikymo, kokiam nors kitame pasaulyje ar dieviškame prote (Willard 1977: 50). Lotze pamatė, kad šis lokalizavimas yra visiškai nereikalingas universalijų sampratai. Jis argumentavo, kad, pavyzdžiui, mėlynumas ar trikampiš-kumas egzistuoja, tačiau tai nereiškia, kad kažkokiam kitame būties lygmenyje tvyro idealus trikampis ar mėlynumas, tai tiesiog reiškia, kad kai kurie atpažįstami dalykų elementai turi tam tikras (*nelaikines* ir *neerdvines*) determinacijas, pavyzdžiui, trikampis susideda iš trijų tiesių ir jame tiesių yra viena mažiau nei keturkampyje. Universalijų egzistavimas, pasak Husserlio, reiškia tik tai, kad esama būtinai teisingų teiginių apie jas. Tai, pasak Willardo, yra ištis patrauklus kelias, kurį rinkosi Husserlis (Willard 1977: 51). Husserlis, permąstęs Lotze'ės Platono idėjų interpretaciją, suvokė, kad Bolzano „teiginiai savaime“ suprastini kaip tai, kas normaliam diskurse objektyvuoja idealybę kaip teiginio reikšmę (*Sinn*). Tai ir yra tai, kas išlieka tapatu, kuomet sakome, kad skirtingi asmenys tvirtina tą patį dalyką. Arba tai yra tai, kas yra laikoma teorema, pavyzdžiui, teorema apie trikampio kampų sumą, kurios niekas nelaikytų vienkartinio ir asmeniniu sprendimu, nes yra įmanoma pakartoti tą patį idealų sprendimą be galo daug kartų

skirtingiems asmenims. „Man paaiškėjo, kad ši tapati reikšmė negali būti niekas kitas kaip universalija, rūšis, kuri priklauso konkrečiam *momentui*, duotam visuose aktualiuose tvirtinimuose su ta pačia reikšme, ir kuri įgalina šios reikšmės atpažinimą net tada, kai deskriptyvus individualių šio tvirtinimo patirčių turinys kitais atžvilgiais gerokai skiriasi“ (Husserl 1977: 37).

Empiristinės abstrakcijos teorijos, pasak Husserlio, turi bendrą bruožą, kuris taip pat pakerta šių teorijų pagrįstumą. „Empiristinė „abstrakcijos teorija“, kaip ir didžioji modernios epistemologijos dalis, kenčia nuo dviejų iš esmės skirtingų mokslinių interesų painiojimo: pirmo, nukreipto į *psichologinį patirties išaiškinimą*, antro – į „loginę“ jų *minties-turinių* ar *prasmės klasifikaciją* ir galimų jos pasiekimų, kaip pažinimo aktų, kritiką“ (Husserl 1901: 119).

Išryškinti čia reikia *mokslinio intereso* sąvoką, kuri tampa viena iš lemiamų atramų Husserlio pozicijai: yra skirtingų *mokslinių interesų*, kurių painiojimas klaidina bendrą logikos mokslo sampratą. Ką, laikantis fenomenologijos nuostatų, reiškia *mokslinis interesas* gryniausia savo prasme? Į tai galima žvelgti iš dviejų pusių: pirma, tai grynasis *mokslinis interesas*, toks, kokiu pasižymi grynoji logika kaip bendroji mokslo teorija arba teorija apie pačią teoriją, kuri užsima logine minties-turinių klasifikacija; antra, tai grynasis *mokslinis interesas*, kaip teorinis susidomėjimas pačia grynojo mokslinio intereso galimybe, pavyzdžiui, teoriškai klausiant, ką reiškia mokslui turėti apsibrėžtą tyrimų objektą. Kaip suvokti tai, kad vieną mokslą „domina“ vieni, o kitą – kiti dalykai? Ar yra kokia nors pavyzdinė *mokslinio intereso* tema? Šis klausimas Husserliui taip pat iškyla ir *Suvokime ir dėmesyje* (2004).

Kodėl šis klausimas pasirodo abstrakcijos teorijų kontekste? Todėl, kad mokslo apibrėžtas objektas yra žymimas abstrakčia kategorija. Pavyzdžiui, gamtos mokslų objektas yra apibrėžiamas abstrakčia gamtos objektų ir įvykių kategorija. Humanitarinių ar dvasios mokslų (*Geisteswissenschaften*) objektas – abstrakčia *dvasios* ar žmogaus kategorija. Kiekvienas apibrėžtas mokslo objektas, tapęs konkreto mokslo objektu, siejasi su šiam mokslui derančiu mokslinio intereso pobūdžiu. Apibrėžtas mokslo objektas gali sietis su daugiau nei vienu moksliniu interesu. Pavyzdžiui, dėmesys kaip mokslo objektas gali būti ir psichologijos empirinio intereso tema, ir filosofijos teorinio intereso tema. Dėmesys nėra atsitiktinis pavyzdys, nes būtent dėmesio gebėjimu, kaip empiriškai tyrinėjama sąmonės savybė, buvo grindžiama empiristinė abstrakcijos teorija!

Objektas, tapęs konkreto mokslo objektu, *neturėtų* būti šiam mokslui nederančio mokslinio intereso tema. Pavyzdžiui, empirinės psichologijos apibrėžtas objektas – dėmesys – šių tyrimų eksplikacijoje, siekiant išlaikyti psichologinę šio tyrimo tapatybę, *neturėtų* virsti filosofinio intereso tema. Žinoma, mokslinių interesų painiojimas yra įmanomas ir pasitaiko mokslo „praktikoje“. Grynoji logika, kaip mokslo teorija, pavyzdinčiai apibrėžia savo objektą ir čia slypi jos grynojo normatyvumo pobūdis: tai yra pavyzdys, koks *turėtų* būti mokslo objekto apibrėžimas. Taigi ir mokslinio intereso taikymas yra lygiai taip pat normuojamas: konkreto mokslo objekto apibrėžimas *neturėtų* atsiduoti šiam mokslui nederantiems moksliniams interesams. Pavyzdį, kaip tai turėtų atrodyti, taip pat teikia grynoji logika.

Empiristinių prielaidų vadovaujamo mokslinio intereso kryptis iš principo nedera abstrakcijai, kaip tyrimo objektui.

Todėl Husserlis empiristinės „abstrakcijos teorijos“ sąvoką užrašo kabutėse. Empiriniai abstrakcijos tyrimai gali būti nukreipti į pavienius atvejus, tačiau niekaip neturi priegios prie abstrakcijos kaip kategorijos, kuri laiduoja patį mokslo, nukreipto į abstrakciją, objektą. Pats tyrimas apibrėždamas *abstrakciją* kaip objektą naudojasi abstrakčia *bendrybių* kategorija. Kaip parodė Husserlis, čia rasime silogizmą, kuriame taisyklė taikoma atvejui. Įvykis *S* yra *A*. Žinoma, kad *A* yra bendrinė apibrėžtis, kuri nurodo į abstrakciją. Iš to išplaukia, kad įvykis *S* yra abstrakcijos atvejis. Silogizmas arba plačiau – logika, kaip jau buvo matyti, nurodo į bendriausią *reikšmės* kategoriją, kuri, savo ruožtu, yra žymima abstrakčia sąvoka. Be šio kategorinio abstrakcijos supratimo abstrakcijos atvejis niekaip nebūtų galimas apibrėžti pavieniais atvejais.

Grynosios logikos normatyvumo ypatybės lygiai taip pat persiduoda šiam mokslo objekto apibrėžimui. Abstrakcija, tapusi konkreto mokslo objektu, *neturėtų* tapti šiam mokslui nederančio mokslinio intereso tema. Jei abstrakcija yra empirinės psichologijos mokslo objektas, šio tyrimo *neturėtų* „dominti“ loginės *minties-turinių* ar *prasimės klasifikacija* bei kiti filosofiniai reikalai. Iš kitos pusės, kyla klausimas, ar pačiai abstrakcijai kaip empirinės psichologijos mokslo objektui dera empirinis mokslinis interesas? Kalbėdami apie abstrakciją, neišvengiamai kalbame apie vienokią ar kitokią *minties-turinių* klasifikaciją, ką Husserlis parodė pavyzdyje apie raudoną spalvą.

Husserlio požiūriu, empirinis abstrakcijos tyrinėjimas iš principo painioja skirtingus mokslinius interesus. Čia randame ir moderniosios epistemologijos kritikos užuomazgą, kuri vėliau išsiplėtos į *Europos mokslų krizę*. Abstraktaus pažinimo klau-

simas yra kertinis epistemologijos klausimas, liečiantis pačią mokslinio žinojimo galimybę, todėl empiristinės „abstrakcijos teorijos“ viešpatavimas Husserlio laikų mokslo pasaulyje šiam filosofui bylojo apie bręstančią pačios mokslo tapatybės krizę.

Empiristinė abstrakcijos teorija: abstrakcija kaip dėmesio pasiekimas ir absoliutaus susidomėjimo problema

Intriguojantis antrojo tyrinėjimo posūkis, kaip jau buvo užsiminta, yra tai, kad čia oponuojama būtent *dėmesio* samprata grindžiamoms empiristinėms abstrakcijos teorijoms, pasak kurių, *abstrakcija yra dėmesio pasiekimas*.

Empiristinė nuostata skelbia, kad visas mūsų pažinimas kyla iš juslinės patirties ir jos paveiktų suvokimo gebėjimų, o „intelekte nėra įgimtų principų“ (Locke 2000: 41). Įgimtų principų sąvoka remiasi *visuotinio sutikimo* prielaida, kad esama teiginių, kuriems visuotinai pritariama, tad, esą, jie negalėjo kilti iš individualaus juslinio patyrimo. J. Locke'as pateikia kelis teiginius – tautologijas kaip, pavyzdžiui, „kas yra, yra“ ir „nejmanoma, kad tas pats daiktas būtų ir nebūtų“; pasak jo, tokie teiginiai turi didžiausią teisę būti laikomi įgimtais principais, tačiau tokie nėra (*ibid.*: 42). Taigi Locke'as formuluoja empiristinę abstrakcijos teoriją: „Aš manau, kad žmonės nepažįsta šių bendrų ir abstraktesnių tiesų, kurios laikomos įgimtomis, kol nepradeda protauti; <...>“ (*ibid.*: 48). Tai įvyksta tik kai „jutimai pirmiausia įleidžia atskiras *idėjas* ir užpildo dar tuščią vietą; intelektas palaipsniui susipažįsta su kai kuriomis iš jų ir jos įkurdinamos atmintyje ir gauna pavadinimus. Po to intelektas, eidamas toliau, abstrahuoja jas ir palaipsniui išmoksta

vartoti bendrus pavadinimus“ (Locke 2000: 50). Atskiros pirminės idėjos kilmė yra atskirame juslinio suvokimo vienetė, o bendresnį patyrimą sudaro tokių pavienių suvokimų rinkiniai. Vienetinio įspūdžio samprata yra pagrindinė šios teorijos atrama. Husserlis interpretuoja modernųjį nominalizmą kaip perdėtą reakciją į šias Locke'o idėjas (Husserl 1901: 142). Anot B. Waldenfelso, „jei patyrimas būtų sulygintas su juslinių duodžių rinkiniu, jis būtų, įprasta šio žodžio reikšme, chaotiškas“ (2004: 13).

Toliau tokia empiristinė pozicija plėtojasi prie klausimo: koku būdu gauname šiuos vienetinius įspūdžius? Anot Locke'o, kuomet reflektyviai mąstome apie šių įspūdžių teikiamas pirmines idėjas, „intelektas yra aktyvus ir viską traktuoja su tam tikru valingu dėmesiu. O gryno *suvokimo* atveju intelektas yra daugiausia tik pasyvus ir negali nesuvokti to, ką suvokia“ (*ibid.*: 131). Vienetiniai įspūdžiai patenka į intelektą *grynojo suvokimo* būdu, tačiau jei intelektas į juos nekreipia dėmesio, nėra jokio suvokimo, nes nesusidaroma jokia idėja (*ibid.*: 132). Dėmesio samprata čia yra endogeninė, dėmesį valdo intelektas ir, atkreipęs dėmesį, intelektas pažįsta vienetinio įspūdžio teikiamą, pavyzdžiui, kokybės, spalvos, garso, natos ir t. t., idėją¹. Ši empiristinė abstrakcijos teorija paremta endogenine „valingo“ dėmesio samprata.

Abstrakcijos kaip valingo dėmesio pasiekimo teorija vėliau pasirodė J. S. Millio polemikoje su W. Hamiltonu². Pasak Millio (1979: 283):

¹ Ši nuostata taip pat persiduoda W. Jameso dėmesio teorijai: „Mano patirtis yra tai, į ką sutinku atkreipti dėmesį“ (James 1999: Ch. XI. Attention).

² Millio polemika su Hamiltonu yra vienas pagrindinių XIX amžiaus britų racionalizmo ir empirizmo susikirtimų ir tai tas retas atvejis filosofijoje, kai viena pusė (Millis) laimi visiškai traukinamą pergalę. Anot

sąvokos formavimasis nesusideda iš savybių, kurios, manoma, sudaro šią sąvoką, atskyrimo nuo visų kitų to paties objekto savybių <...>. Mes nei jas suvokiame, nei mąstome, nei pažįstame koku nors būdu, atskirai, bet vien kaip sudarančias, kartu su kitomis savybėmis, individualaus objekto idėją. Bet, mąstydami jas kaip didesnės konglomeracijos dalį, mes turime galią į savybes fiksuoti savo dėmesį ir nepaisyti kitų, su objektu besisiejantių savybių. Kol dėmesio koncentracija trunka ir jei ji yra pakankamai intensyvi, mes laikinai galime neįsisąmoninti jokių kitų savybių ir iš tiesų trumpą intervalą neturėti nieko kito duota mąstymui, kaip tik sąvoką sudarančias savybes.

Nepaisant esminių šių mąstytojų pozicijų prieštarų, Millio teorija šiuo klausimu sutampa su Hamiltono: „Abstrakcija, sako jis [Hamiltonas – I. Š.], yra paprasčiausias dėmesio sukonzentravimas į konkretų objektą ar konkrečią objekto savybę ir nukreipimas nuo kažko kito“ (Mill 1979: 302).

Andrejus Nečijajevas straipsnyje, skirto šiai diskusijai, teigia: „Husserlis iš karto pastebi, kad, pagal Millio teoriją, „abstrahavimas yra tiesiog dėmesio rezultatas“. Kaip būdinga empirizmui, Millis neigia „bendros reprezentacijos“ ir „bendrų objektų“ egzistavimą“ (2012: 78). Anot Nečijajev, Millis atmeta ir Locke'o idėjas kaip absurdiškas, tačiau dėmesio klausimu sutaria su Hamiltonu (*ibid.*: 79).

Husserlis rekonstruoja šią empiristinę nuostatą: nėra nei bendrinių prezentacijų, nei bendrinių objektų, bet mes galime, stebėdami individualius pavienius objektus, sutelkti visą dėmesį į vieną ar kitą šio

objekto savybes, dalis ar puses. Šios savybės, nors niekaip negali būti duotos atskirai nuo objekto, gali būti mąstomos kaip tokios, nes gali tapti ekskluzyviu interesu, kuris visiškai ignoruoja kitas objekto patirties prezentacijas (Husserl 1901: 136). Husserlis įžvelgia, kad ši pozicija dvejopai suvokia pačią abstrakciją ir painioja *apibendrinimo* ir *išskyrimo* judesius. Mąstant raudonumą kaip *species*, dėmesys sutelkiamas į idealų reikšmės vienetą, kurio temizavimas nereikalauja paskiro juslinio raudono objekto stebėjimo. Tai, kad juslės yra nukreiptos į raudoną objektą, raudonumo *species* temizacijos požiūriu yra atsitiktinė aplinkybė, daugiausia, kontekstas. O empiristinė Millio pozicija verčia manyti, kad įmanoma taip intensyviai sutelkti dėmesį į jusliškai duotą objekto savybę, kad visa kita juslinė patirtis išnyksta ir tuomet turime mąstomą savybės *species*. Tai neįtikina, nes vargu ar esama tokio kraštutinio susidomėjimo, pavyzdžiui, raudonumu kaip *species*, kuris užstotų visą kitą pasaulio patirtį. Empiristinė abstrakcijos teorija remiasi empiriškai nepagrįsta prielaida, kad yra įmanomas absoliutus susidomėjimas. Čia kol kas nesiimama spęsti, ar absoliutus susidomėjimas yra įmanomas *in genera*; čia teigiama tik tai, kad absoliutaus susidomėjimo prielaida yra empiriškai nepagrįsta. Nėra būdo empiriniu eksperimentu nustatyti, kad stebima sąmonė yra visiškai susitelkusi tik į vieną ir tą patį to paties objekto raiškos momentą. Vis dėlto būtent dėmesingumą, kuris valdo juslių kinestetinę kreiptį, kaip pagrindinį sąmoningumo liudytoją, yra įmanoma stebėti empiriškai ir šia galimybe remiasi didžiulė empirinių psichologinių dėmesio tyrinėjimų tradicija. Tai pavyzdinė pažinimo psichologijos ir kognityvinių mokslų interesų tema. Taip pat tai iš dalies paaiškina,

Alano Ryano, šis Millio veikalas lemiamai prisidėjo prie Hamiltono filosofinės reputacijos destrukcijos (Ryan 1979: viii), tačiau kartu atvėrė Millio pozicijas kritikai (Ryan 1979: ix), kuo, manytina, galėjo sąmoningai pasinaudoti Husserlis.

kodėl stambiausi fenomenologiniai veikalai dėmesio tema – Arono Gurwitschiaus *Sąmonės laukas: tema, teminis laukas ir riba* (2010) ir Sveno P. Arvidsono *Dėmesio sfera, kontekstas ir riba* (2006) – tiesia tiltus tarp dėmesio fenomenologijos ir empirinių dėmesio tyrinėjimų tradicijų. Gurwitschius siekė pasinaudoti geštalto psichologijos įžvalgomis plėtodamas fenomenologinę suvokimo teoriją³, o jo sekėjas Arvidsonas mėgina derinti gurvičišką dėmesio sampratą su kognityvinių mokslų pasiekimais empiriniuose dėmesio tyrinėjimuose⁴. Vis dėlto tai nereiškia, kad šiandien empiriniai mokslai turi prieigą prie absoliutaus susidomėjimo. Pati ši pozicija, kad esama tokio visiškai visuotinio sąmonės susitelkimo, yra idealistinė – ji remiasi idealaus dėmesingumo prielaida, kuri, žvelgiant empiristiškai, atrodo nepagrįsta. Pavyzdžiui, jei turėsime omeny tokius eksperimentus kaip Johno D. Eastwoodo ir kt. (2003), kur paaiškėja, kad veido išraiškos, duotos periferiškai, negatyviai veikia pagrindinės dėmesio temos suvokimą, nors į tą temą mėginama visiškai susitelkti (Eastwood et al. 2003: 352).

Laikantis empiristinės abstrakcijos teorijos, abstraktaus savybės mąstymo pasiekimas priklauso nuo dėmesio intensyvumo, sukoncentruoto į šios savybės prezentaciją juslinių pojūčių kompleksuose. Waldenfelsas klausia: „Ar dėmesys tik kažką prideda prie juslinės patirties, tarsi įjungus žibintą?“

³ „Geštaltnio ryšio samprata ir kiti susiję konceptai bus naudojami plėtoti fenomenologinę suvokimo teoriją“ (Gurwitsch 2010: 151).

⁴ „Reikšmės to, kas yra dėmesys, išplėtojimas kuria paralelę tarp dabartinių psichologinių tyrinėjimų, taip pat ir atradimų neurologijoje, ir fenomenologijos, ypač Gurwitschiaus darbų. <...> Gurwitschiaus filosofija gali pagelbėti interpretuojant eksperimentų duomenis, nustatant tyrimų planus ir apibrėžiant eksperimentines paradigmas dėmesio tyrinėjimuose“ (Arvidson 2006: 2).

(Waldenfels 2004: 13), ar kokybiškai ką nors keičia jusliniame suvokime? Lieka klausimas: kaip nustatyti šio intensyvumo kriterijų? Kokį dėmesingumo intensyvumo laipsnį turime būti pasiekę, kad galėtume kalbėti apie abstrakciją? Kyla abejonė, ar empiriškai įmanoma nustatyti *kriterijų*, kuris apibrėžtų, *kokio* dėmesingumo reikia tam, kad jusliškai stebima raudona spalva virstų raudonos spalvos *species* abstrakcija. Kita vertus, absoliutaus susidomėjimo prielaida taip pat atrodo abejotina, jei galime remtis tik jusline patirtimi. Kuomet stebime dalykus jusliškai, jie nebūna duoti be juos supančios aplinkos, kuri taip pat yra įsisąmoninama per juslinius įspūdžius. Net ir kaip nors atsiribojus nuo juslumo potyrių ir visiškoje kontempliacijoje užsidarius į abstrakčios sąvokos mąstymą, tokie kūniško patyrimo momentai, kaip kvėpavimas, galvos svorio pojūtis ar dėvimų drabužių pojūtis, vis tiek yra nuolatos patiriami sąmonės paribuose. Kartu su pagrindinėmis mąstymo ar stebėjimo temomis neišvengiamai ir nuolatos sąmonę pasiekia kokia nors kita, nerelevantiška ar mažiau relevantiška informacija, kurios įsisąmoninimą galima apibrėžti tik negatyviai, kaip *ne tai*, kas šiuo metu yra svarbu sąmonei. Dar daugiau, ši koncentracija iš anksto numato, kad kažkada netrukus pasiduos vienai iš distrakcijų. Millis tai suvokė – toks absoliutus susikauptimas negali trukti ilgai (Mill 1979: 283), bet kiek jis gali trukti ir kodėl jis netrunka be galo?

Kol ši duoties išskyrimo organizacija gyvuoja, palaikoma sąmonės pastangų, tol galime stebėti šį temizacijos gyvavimą kaip tolydžią fokusavimo rakursų kaitos tėkmę, kurios nukreiptumas į temą nekinta priklausomai, pavyzdžiui, nuo kūno padėties. Ši aktyvumo–pasyvumo sintezių

tėkmė išsitiesia kaip objekto stebėjimas, kreipiant dėmesį į įvairias jo savybes, profilius ir t. t. Husserlis šias sintezes apibūdina taip: „Kuomet suvokiame objektą, mūsų žvilgsnis slenka per jį, tai tokiu, tai kitokiu konkrečiu rakursu, užtrunka ir bet kuriuo atveju visuomet teikia naujus pavienius suvokimus (*Einzelwahrnehmungen*)“ (2004: 43). Pavyzdžiui, žvelgiamoje raudoną puodelį ant stalo ir einame aplink stalą, išlaikydami dėmesį, sutelktą į puodelį. Puodelio stebėjimo kaip dėmesio temos tapatybė išlieka šiame rakursų kaitos daugyje ir pati nurodo, kad dėmesys ir yra pastanga išlaikyti temas ir konteksto organizacijos tapatybę įvairiausioje stebėjimo rakursų kaitoje. Temos tapatybės išlaikymo *pastanga* nurodo, kad esama jėgos, kuri priešinasi šiam susitelkimui.

Taigi absoliutus susidomėjimas yra nepasiekiamas per *juslinės patirties temizavimą*, t. y. tokiu būdu, kokio reikalauja empiristinis abstrakcijos teorijos grindimas dėmesio samprata. Dėmesio telkimo intensyvumas ir trukmė niekaip nekeičia individualaus objekto savybių raiškos ta prasme, kad tai yra tie kokybiniai slenksčiai, kuriuos peržengę patenkame į abstraktų mąstymą. Kalbant apie dėmesio ir abstrakcijos ryšį ne tiek esminga yra ieškoti šio ryšio apibrėžčių, svarstant dėmesio *intensyvumo* klausimą, kiek svarstant tai, kad, *nepaisant juslių kreipties to paties objekto linkme, kinta pats dėmesio temizacijos objektas*. Abstrakti stebimo objekto savybės sąvoka, iškelta į mąstymą, tampa šios įsąmoninimo atkarpos dėmesio tema, pats jusliškai duotas objektas atsitraukia į antrąjį planą, nors juslių kreipties požiūriu jis vis dar yra centre. Dėmesio ir abstrakcijos ryšys pasirodo kaip gebėjimas temizuoti paties mąstymo ir sąmonės veiklos momentus ir turinius idea-

lios jų tapatybės požiūriu. O vaisingiausias kelias tyrinėti dėmesio ir abstrakcijos ryšį yra klausti, kaip turime *abstrakčią paties dėmesio sąvoką*?

Dėmesio kaip generalizuojančios galios doktrina

Empiristinė pastanga abstrakcijos teoriją formuluoti remiantis selektyvaus dėmesio samprata rodo ekskliuzyvinį, išskiriantį ir visiškai duotį izoliuojantį interesą (Husserl 1901: 150). Temizuojant objekto savybę, pavyzdžiui, augalo žalumą, ir judant link abstrakčios žalumo sąvokos, šis interesas veikia, pirma, atmesdamas visas kitas augalo savybes ir, antra, atmesdamas ir ignoruodamas tas šio augalo žalumos apibrėžtis, kurios vis dar nurodo į individualų augalą – lapų forma, atspalvis, tankumas ir t. t. Anot empiristinės pozicijos, tokiu būdu *abtrahuojamasi* nuo juslinio paskirų individualių objektų ir savybių patyrimo. Husserlis tai pavadina *dėmesio kaip generalizacijos galios doktrina*. Abstraktaus dėmesio temizacija į juslinę duotį kartu šią duotį atriboja, atskiria (abstrahuoja reikšme *a*) ir ją apibendrina, suvienija pagal bendrą savybę (abstrahuoja reikšme *b*). Ši doktrina dviprasmiškai vartoja pačią abstrakcijos sąvoką. Tačiau už šios dviprasmybės slypi sudėtingi *abipusių* dėmesio ir abstrakcijos santykių klodai. Empiristinė abstrakcijos samprata neįvertina šio santykių aspekto ir ignoruoja tai, kad paties dėmesio, kaip tapachios sau sąmonės veiklos, apibrėžtis turi ryšį su abstrakcija – yra pasitelkiama *dėmesio* sąvoka žymima sąmonės aktų rūšinė tapatybė kaip idealus reikšmės vienetas. Juk šis tas vienija visus įmanomus dėmesio sąvoka žymimus sąmonės aktus, tokia ideali ir tiesiogiai prieinama tapatybė, pagal kurios

žymę sąmonė atpažįsta aktus kaip dėmesio telkimo aktus ir regi save kaip dėmesingą.

Husserlis pagrįstai klausia, ar selektyvus dėmesys tikrai įgalus pasiekti tokią užduotį, kokios reikalauja empiristinė abstrakcijos teorija. Ar tikrai juslių teminės kreipties turinys yra konstitutyvus abstrakčios savybės duoties momentas (Husserl 1901: 152)? Taip pat klaustina ir šiuo rakursu: ar pakanka juslių teminės kreipties turinio tam, kad būtų pasiekta generalizuojanti dėmesio pakopa ir abstraktus turinys?

Šioje *Loginių tyrinėjimų* vietoje Husserlis (1901: 152–153) prieina pagrindinį *statišką* dėmesio apibrėžimą:

Kad ir kaip dėmesys būtų charakterizuojamas, tai yra funkcija, kuri deskriptyviai ypatingu būdu teikia pirmenybę konkreitiems sąmonės objektams ir kuri (nepaisant intensyvumo laipsnio skirtumo) skiriasi vienu atveju nuo kito tik tuo, kad teikia pirmenybę skirtingiems objektams. Todėl teorija, kuri abstrakciją identifikuoja kaip dėmesį, negali matyti jokio esminio skirtumo tarp individualios reikšmės, kuri priskiriama tikriniams vardams, ir universalios reikšmės, priskirtos savybių pavadinimams.

Husserlis čia konkrečiai nekalba apie ypatingą dėmesio tapatybę, kurią žymi universalią reikšmę turinti dėmesio sąvoka. Tačiau šioje vietoje yra būtina tai svarstyti, antraip iš akių išleidžiame tai, kad pati dėmesio charakterizacija pirmenybės teikimo funkcijos apibrėžtimi remiasi šios abstrakčios savybės įžvalga. Šis Husserlio apibrėžimas interpretuotinas kaip *preliminarus, statiškas*, tik tyrimų kryptį nurodantis orientyras, o ne kaip toks dėmesio apibrėžimas, kuris nusako išsamią genetinę dėmesio sampratą.

Matyti, kad šioje vietoje nuodugni fenomenologinė dėmesio analizė tampa neišven-

giama. Tad kyla klausimas, kodėl Husserlis yra susitelkęs veikiau į empiristinės teorijos kritiką? Jis teigia:

Skirtumas susidaro tik iš fakto, kad vienu atveju mūsų proto akis, taip sakant, užfiksuoja visą individualų objektą, kitu atveju – tik vieną požymį. Mes turime klausti, ar šis požymis, kuris šios teorijos siūloma prasme formuoja *konstitutyvią objekto savybę*, nėra lygiai taip pat individualiai paskiras, kaip ir visas objektas. Tarkime, sukcentruojame dėmesį į medžio, stovinio prieš mus, žalumą. Jei tai įmanoma padaryti, didinkime savo koncentraciją iki tol, kol pasieksime visišką nesąmoningumą kitiems susijusiems aspektams, kaip manė esant įmanoma Millis. Tuomet, sakoma, visi suvokiami taškai, kuriais remiantis galima individualizuojanti distinkcija, išnyksta. Jei kitas būtent tokios pat spalvos objektas staiga pakeistų pirmąjį, mes neturėtume pastebėti skirtumo; žaluma, kuria mes absoliučiai išskirtinai domimės, būtų viena ir ta pati. (Husserl 1901: 153)

Husserlis yra įsitikinęs, kad objektų pasikeitimas neišvengiamai būtų pastebėtas. Kita vertus, įmanoma sugalvoti atvejį, kai pasinaudojant kokia nors optine iliuzija sukeičiami objektai, o stebėtojas yra įsitikinęs, kad vis dar stebi tą patį objektą. Tai būtų patraukli kontrargumentacijos strategija, įkandama eksperimentinės filosofijos metodams. Bet jeigu nuoširdžiai leistume subjektui apžvelgti abu objektus, jis veikiausiai įsitikintų, kad tai yra skirtingi objektai, kurių bendras žalumas patirtyje jų nesulieja į vieną individualų objektą.

Objektų žalumui būdinga tai, kad siems žalumo atvejams galime taikyti atspalvio, formos, pasirodymo ir išnykimo predikatus, o žaliai spalvai, kaip *species*, taikydami šiuos predikatus gauname absurdiškus teiginius. Kaip vaizdžiai teigia Husserlis: „Kuomet sudėga namas, sudėga visos jo dalys: jo individualios savybės, jo konstituty-

vios dalys ir aspektai sunaikinti. Ar tuomet sakysime, kad relevantiškos geometrinės, kokybinės ir kitos *species* sudegė? Ar tokia kalba nėra absurdo viršūnė?“ (1901: 154). Huserlišką poziciją taip pat paremia šis Bertrando Russello (1959: IX) argumentas:

Pavyzdžiui, imkime *baltumo* universaliją. Jei manome, kad yra toks dalykas kaip universalijos, teigsime, kad dalykai yra balti todėl, kad jie turi baltumo kokybę. Vis dėlto šis požiūris buvo iš visų jėgų neigtas Berkeley'io ir Hume'o, kuriuos sekė vėlesni empiricistai. Šis paneigimas įgijo „abstrakčių idėjų“ neigimo formą. <...> Jei norime išvengti baltumo ir trikampiškumo universalijų, rinksimės atskirą baltos spalvos daikto paviršiaus vietą arba atskirą trikampį ir teigsime, kad kiekvienas yra baltas arba trikampus, jei jis turi tinkamą panašumą į mūsų pasirinktą atskirumą. Bet tuomet reikiamas panašumas turės būti universalija. Kadangi yra daug baltų daiktų, panašumas turi būti tarp daugelio atskirų baltų daiktų porų; ir tai yra universalijos charakteristika. Bus beprasmiška sakyti, kad esama skirtingo panašumo kiekvienoje poroje, nes tada turėsime tarti, kad šie panašumai yra panašūs vienas į kitą, ir todėl būsime priversti pripažinti panašumą kaip universaliją. Panašumo santykis turi būti tikra universalija. <...> Berkeley ir Hume'as nesuvokė šio jų „abstrakčių idėjų“ atmetimo atrėmimo, nes, kaip ir jų priešininkai, mąstė tik apie *kokybes* ir visiškai ignoravo *santykius* kaip universalijas.

G. Berkeley'io ir D. Hume'o pėdsakais, nors ir kritiškai, sekė vėlesni empiristai, tarp jų, žinoma, Millis, su kuriuo šioje *Loginių tyrinėjimų* dalyje diskutuoja Husserlis. Nečijevas teigia, kad, skirtingai nuo Millio, Berkeley'io keliu ejęs nominalizmas sprendė abstrakcijos problemą nesikreipdamas į bendrą vardo reikšmę, kaip tinkamą daugeliui jos žymimų paskirų daiktų (Nečaev 2012: 80–81). Taigi, kaip sako Russellas,

ignoravo santykių universalijas. Žinoma, Russello pozicija neprieštarautų tam, kad santykio universalijas aptinkame specialiu reflektivaus teorinio dėmesio judesiu, kurio mus, galbūt, išmokė filosofija ir kurį Russellas apibrėžia kaip *susipažinimą* (*ibid.*: IX). Empiristinė abstrakcijos grindimo dėmesiu strategija teigia, kad abstrakcijos lygmenį pasiekiamo *juslių* temine kreiptimi ir abstrakčią *savybę* randame juslinės prezentacijos turinyje, kuri telkiama ir valdoma tiesioginio teminio dėmesingumo visu jo intensyvumu. Vis dėlto tenka sutikti, kad pačios santykio universalijos, kaip manytų Russellas ir jam pritarę Husserlis, nerasime prezentuotos teminio patyrimo jusliniame turinyje. Santykio universaliją galime temizuoti tik kitokios kokybės suvokimo aktuose nei tie, kurie tiesiogiai suinteresuoti juslinėmis prezentacijomis.

Apibendrinamas empiristinė nuostata dėmesio ir abstrakcijos santykio klausimu, Husserlis nurodo, kad jei ši teorija yra teisinga, tuomet dėmesys, nukreiptas į visą objektą, ir dėmesys, nukreiptas į jo dalis ir aspektus, iš esmės yra vienas ir tas pats aktas, skiriasi tik tai, į ką šis aktas yra nukreiptas, taigi tuomet nėra jokių *species*, prieinamų mūsų sąmonei, mūsų pažinimui ir mūsų teiginiams. Esą, kad ir kaip kreiptume dėmesį, mūsų sąmonė visada nukrypsta į individualius paskirus dalykus ar vienetinius jų požymius. Tačiau, teisingai mano Husserlis, turime pripažinti, kad kuomet kalbame apie *species*, kalbame ne apie individualų dalyką, bet apie jo idėją ir kad galime formuluoti teiginius, kurių subjektas bus idealus, kaip ir galime formuluoti teiginius apie tai, kas yra duota individualiai. Empiristinė teorija išleidžia iš akių savo objektą, nes jos užduotis buvo paaiškinti universalių sąvokų įsisąmoninimą,

bet šiame išaiškinime iš akių buvo išleistas pats reikšmių universalumo įsisaŕmoninimas (Husserl 1901: 154–155).

Husserlis (1901: 140–141), įvertinęs empiristines abstrakcijos teorijas, imasi brėžti fenomenologinę perspektyvą:

Reflektuodami individualias ir rūšines reikšmes – ar grynai intuityvias, ar grynai simbolines, ar iškart ir simbolines, ir išpildytas įreikšminimo intencijas – turime plėtoti tolesnius fenomenologinius aprašymus. Jų užduotis būtų išskleisti santykius, fundamentalius pažinimo išaiškinimui, kurie steigiasi tarp aklos (ar grynai simbolinės) ir intuityvios (ar autentiškos) reikšmės, ir pastarosios atveju parodyti kintantį būdą, kuriuo individualūs vaizdiniai funkcionuoja sąmonėje, priklausomai nuo to, ar mes turime omenyje tai, kas individualu, ar tai, kas yra rūšis. Tai, pavyzdžiui, mus įgalintų atsakyti į klausimą, kaip ir koku atveju tai, kas universalu, yra įkeliamą į subjektyvų supratimą individualiame mąstymo akte ir kaip tai, galbūt, pasiekia vidujai akivaizdžią duotį bei apibrėžtį, ir kaip tai įgauna sąlytį su neapbrėpiama, jos skliaudžiama, individualių atvejų sfera, nors, žinoma, apie tai negalime susidaryti jokios adekvačios vaizdinės prezentacijos.

Šiame kontekste matyti, kad dėmesio ir abstrakcijos santykio klausimas turi fundamentalią reikšmę pažinimo sampratai, juk būtent dėmesys peršasi kaip tas tarpininkas, kurio veiklos ir struktūros fenomenologinė deskripcija prisidėtų prie išaiškinimo tų pažinimo sampratai svarbių santykių tarp individualių ir rūšinių prezentacijų. Kaip vaisingas fenomenologinis kelias siūlosi įdėmi paties dėmesio rūšinės sąvokos ir pavienio dėmesio akto santykio refleksija. Kita vertus, čia aiškėja ir pirmasis svarus argumentas skirti dėmesio ir intencionalumo fenomenus ir atitinkamas tyrinėjimų kryptis: juk *Loginiuose tyrinėjimuose*

susidaryta, kaip teigia D. Jonkus, statiška (2008: 60) intencionalumo samprata niekaip negali atsakyti į klausimą, koku būdu turime abstrakčią dėmesio sąvoką, nes šios sąvokos reikia tam, kad būtų išaiškintas skirtumas tarp individualizuojančių ir generalizuojančių intencijų. Ši skirtis yra tiek vienas Husserlio idealios reikšmės teorijos pagrindų, tiek viena esminių jo kritikos, nukreiptos prieš empiristinę abstrakcijos kaip dėmesio pasiekimo teoriją, atramų. Dėmesio problematika Husserliui *Loginiuose tyrinėjimuose* iškyla iš esmės todėl, kad reikia paaiškinti skirtumą tarp individualizuojančios ir generalizuojančios intencijos.

Tad idealus reikšmės vienetas, kurį žymi pati *dėmesio* sąvoka, prieinamas kol kas neaiškios temizacijos, neaiškios generalizuojančios ir / ar individualizuojančios intencijos būdu. Ką reiškia *dėmesys*? Šis klausimas taip pat siekia nukreipti sąmonę į idealų dėmesio reikšmės vienetą. Tačiau kur turime kreipti sąmonę, siekdami šio vieneto? Į patį šį nukreipimą? Kaip duotas šio akto *turinys*? Bent iš pirmo žvilgsnio, tai yra laikinis, pavienis sąmonės aktas. Kita vertus, pats šis nukreipimas numato, kad puikiai suvokiame, ką darome, kreipdami dėmesį, kad esame įvaldę dėmesį kaip ypatingą sąmonės „technologiją“ dar iki ieškodami idealios, dėmesio sąvokos žymimos, reikšmės, kad intuityviai, betarpiškai žinome, ką ir kaip kreipti, tik klausiamo: „kreipti kur?“ Waldenfelsas, imdamasis mąstyti dėmesį, svarsto: „Dėmesys priklauso nomadiškoms sąvokoms, kurios niekur patogiai neįsikuria. <...> Ar dėmesys yra nutikimas, įvykis, aktas, dispozicija, įgūdis, pareiga, dovana? Akivaizdu, kad jis apima visa tai“ (2004: 9). Taigi *Loginiuose tyrinėjimuose* užsimezganti dėmesio problematika implikuoja ne tik idealios dėmesio

reikšmės tyrinėjimų reikmę, bet ir genetinį laikinių dėmesio aktų pažinimo ir aprašymo išplėtojamą.

Išvados

Išskirtini keturi Husserlio argumentai prieš empiristinę abstrakcijos pasiekimo grindimą dėmesio intensyvumu:

1. Empiristinė abstrakcijos teorija painioja *empirinių ir teorinių mokslinius interesus*.
2. Juslinės temizacijos intensyvumas nekeičia fokuso į individualų daiktą ar savybę; intensyviai stebimas individualus daiktas ar savybė vis dar yra individualus daiktas ar savybė su visais išskirtiniais požymiais. Abstrakčios idealios reikšmės mąstymo pasiekimas yra ne juslinio stebėjimo *intensyvumo*, o teminės *dėmesio kreipties* į abstrakčią reikšmę pasiekimas; abstrakti objekto savybės kategorija yra *skirtinga dėmesio tema* nei individuali daikto savybės reprezentacija.
3. Abstrakčios idealios reikšmės įžvalgoje koreliuoja kelios skirtingos temizacijos pakopos: pirma, temizacija juslinės percepcijos lygmenyje; antra, bendresnė, laisva nuo juslių, generalizuojanti temizacija, nukreipta į idealų ir tapatų turinį.
4. Empiristinė abstrakcijos teorija negali atsakyti į klausimą, kas yra dėmesys,

nes negali disponuoti abstrakčia dėmesio sąvokos reikšme. Bendros dėmesio sąvokos reikšmės išaiškinimo trūkumą Husserlis regi kaip pagrindinį empiristinės abstrakcijos teorijos trūkumą. Šis trūkumas išryškėja užduodant visiškai tiesioginį klausimą šiai teorijai: kas yra dėmesys? Abstrakciją dėmesiu grindžianti teorija turi nurodyti, kas pačiai abstrakčiai dėmesio sąvokai teikia bendrą jos reikšmę.

Šių argumentų kontekste išaiškėja fenomenologinės dėmesio teorijos reikmė ir pagrindinės šios teorijos formulavimo kryptys: idealaus dėmesio turinio ir laikinio dėmesio akto tyrinėjimai. Išryškėja pagrindas skirti dėmesio ir intencionalumo fenomenus: juk *Loginiuose tyrinėjimuose* susidaryta statiška intencionalumo samprata niekaip negali atsakyti į klausimą, kokių būdu turime abstrakčią dėmesio sąvoką, nes pačios šios sąvokos reikia tam, kad galėtume išaiškinti skirtumą tarp individualizuojančių ir generalizuojančių intencijų, kas yra vienas pagrindinių pačios intencionalumo teorijos klausimų. *Loginiuose tyrinėjimuose* užsimezganti dėmesio problematika implikuoja ne tik idealios dėmesio reikšmės tyrinėjimų reikmę, bet ir genetinį laikinių dėmesio aktų pažinimo ir aprašymo išplėtojamą.

LITERATŪRA

Arvidson, P. S., 2006. *The Sphere Of Attention: Context and Margin*. Contributions to Phenomenology. Dordrecht: Springer.

Arvidson, P. S., 2013. Restructuring Attentionality and Intentionality. *Human Studies* 3: 199–216. Dordrecht: Springer. Preiga per internetą: <http://link.springer.com/article/10.1007/s10746-012-9250-0> [žiūrėta 2017 m. kovo 13 d.].

Bégout, B., 2007. Husserl and the Phenomenology

of Attention. In: *Rediscovering Phenomenology. Phenomenological Essays on Mathematical Beings, Physical Reality, Perception and Consciousness*, eds. L. Boi, P. Kerzberg, F. Patras. Dordrecht: Springer, 13–32.

Breyer, T., 2011. *Attentionalität und Intentionalität. Grundzüge einer phänomenologisch-kognitionswissenschaftlichen Theorie der Aufmerksamkeit*. München: Wilhelm Fink Verlag.

Depraz, N., 2004. Where is the Phenomenology of Attention That Husserl Intended to Perform? A Pragmatic-Oriented Description of Attention. *Continental Philosophy Review* 37: 5–20. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. Prieiga per internetą: <http://documents.mx/download/link/where-is-the-phenomenology-of-attention-that-husserl-intended-to-perform> [žiūrėta 2016 m. rugsėjo 15 d.].

Dwyer, D. J., 2007. Husserl's Appropriation of Psychological Concepts of Apperception and Attention. *Husserl Studies* 23: 83–118. Dordrecht: Springer. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10743-007-9020-4> [žiūrėta 2017 m. birželio 7 d.].

Eastwood, J. D., Smilek, D., Merikle, P. M., 2003. Negative Facial Expression Captures Attention and Disrupts Performance. *Perception and Psychophysics* 65(3): 352–358. Toronto: Psychonomic Society, Inc. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/content/pdf/10.3758%2FBF03194566.pdf> [žiūrėta 2018 m. sausio 12 d.].

Gurwitsch, A., 2010. *The Collected Works of Aron Gurwitsch 1901–1973, Volume III, The Field of Consciousness: Theme, Thematic Field, and Margin*. Dordrecht: Springer.

Husserl, E., 1901. *Logische Untersuchungen, Zweiter Theil*. Halle: Max Niemeyer.

Husserl, E., 1966. *Analyzen zur passiven Synthesis*. Den Haag: Martinus Nijhoff.

Husserl, E., 1977. A Reply to a Critic of my Refutation of Logical Psychologism. In: *Readings on Edmund Husserl's Logical Investigations*, ed. J. N. Mohanty. The Hague: Martinus Nijhoff, 33–42.

Husserl, E., 2004. *Wahrnehmung und Aufmerksamkeit, Texte aus dem Nachlass 1893–1912*. Dordrecht: Springer.

James, W., 1999. *The Principles of Psychology*. Toronto: York University Press. Prieiga per internetą: <http://psychclassics.yorku.ca/James/Principles/prin11.htm> [žiūrėta 2017 m. vasario 17 d.].

Jonkus, D., 2008. Intencionalumo struktūra ir genėzė Husserlio fenomenologijoje. *Problemos* 73: 60–71. Vilnius: VU leidykla. Prieiga per internetą: <http://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/2018/1247> [žiūrėta 2018 m. balandžio 19 d.].

Locke, J., 2000. *Esė apie žmogaus intelektą*. Vilnius: ALK Pradai.

Mill, J. S., 1979. *An Examination of Sir William Hamilton's Philosophy and of The Principal Philosophical Questions Discussed in his Writings*. Toronto: University of Toronto Press.

Nečaev, A., 2012. Mesto fenomena vnišana v Logičeskijh Issledovaniâh Gusserlâ: abstrakciâ i intenciâ. *TOPOS* 2: 77–87. Vilnius: EHU. Prieiga per internetą: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=cf5197ff-d7ad-45dc-bdcd-ea61d01b5f46%40sessionmgr4009> [žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.].

Russell, B., 1959. *Problems of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press. Prieiga per internetą: <http://www.ditext.com/russell/russell.html> [žiūrėta 2017 m. balandžio 14 d.].

Ryan, A., 1979. *Introduction to J. S. Mill's Examination of William Hamilton's Philosophy. Reputation of the Work*. Toronto: Toronto University Press.

Waldenfels, B., 2004. *Phänomenologie der Aufmerksamkeit*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

Wehrle, M., 2010. Die Normativität der Erfahrung – Überlegungen zur Beziehung von Normalität und Aufmerksamkeit bei E. Husserl. *Husserl Studies* 26: 167–187. Springer Science + Business Media. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/225432163_Die_Normativitat_der_Erfahrung_-_Uberlegungen_zur_Beziehung_von_Normalitat_und_Aufmerksamkeit_bei_E_Husserl [žiūrėta 2017 m. balandžio 17 d.].

Willard, D., 1977. The Paradox of Logical Psychologism: Husserl's Way Out. In: *Readings on Edmund Husserl's Logical Investigations*, ed. J. N. Mohanty. The Hague: Martinus Nijhoff, 43–54.

ATTENTION AND ABSTRACTION. E. HUSSERL'S REPLY TO EMPIRICIST THEORIES OF ABSTRACTION IN *LOGICAL INVESTIGATIONS*

Ignas Šatkauskas

Abstract. Husserl's refutation of the empiricist theory of abstraction in the Second of his *Logical Investigations* required him to develop his own account of attention, since the empiricist theory explained abstraction as an achievement of attention. Nevertheless, when Husserl poses a fundamental question "what is attention?"

towards the empiricist theories, he admits that phenomenology at the early stage is also incapable of giving a plausible answer. The lack of a unified sense of attention is described as a fundamental deficiency in his theory of attention.

This article is an analysis of Husserl's polemic against the empiricist theory of abstraction in the Second Investigation. Four main arguments are revealed: the confusion of empirical and theoretical interests, the mistaken emphasis on the intensity of attention, the confusion of different stages and types of thematization in perceptual and conceptual levels, and the lack of a unified sense of the concept of attention. In addition, the underlying cause of deficiency of Husserl's theory of attention in *Logical Investigations* is identified as the lack of a notion of the universal content of attention, which would give a unified meaning to the concept of attention itself. To explain the difference between generalizing and individualizing intentions, which is essential to a phenomenological theory of abstraction, we must already possess a notion of attention.

Keywords: attention, abstraction, phenomenology

Iteikta 2018 01 26

Priimta 2018 07 02